

ורייב יסירה, כי זאת דרך ישרה..." (s 9), הקרובה אל מאמרי חז"ל, וכל העובר על דברי חכמים חייב מיתה" (ברכות ד ע"ב) או "כל העובר על דברי סופרים חייב מיתה" (עירובין כא ע"ב) הן מצד הלשון והן מצד התפיסה. הרי דרך הקראים לחפש ולחקור בעצמם, ואין שייך בהם "לעבור על דברי חכמים", שכן דברי חכמיהם אינם קבועים, אלא משתנים לבקרים ע"פ סברה²⁰⁶. ודרכם זו הרבתה אצלם מצה ומריבה, ושמא בא הלשון "ומצה וריב יסירה" לרמוז על מריבות הקראים, שיש לסור מהן כדי לדבוק בניגודן — בדרך הישרה והסלולה של דברי חכמים.

ומעין זה אף במה שנרשם בכתב ידו של משה בן-אשר כה"ק, אחרי שהוא מונה ע"פ סדר חז"ל את "הנביאים שנתבאו על ישראל"²⁰⁷: "כל נביאי ישראל ממשה רבינו... עד דניאל ומלאכי מאה ושבעה עשר מכן והלך ולחתם חוון ונביא מכן והלך הט אונך ושמע דברי חכמים"²⁰⁸, הרי שאף הוא מודה בתורה-שבעל-פה גם במקום אחר בקולופון מבתיבת ידו²⁰⁹ משתמש הוא בביטוי תלמודי מובהק "מצורע מוסגר" (מגילה א, ז)²¹⁰.
(הסיום יבוא)

206 ע"י לעיל עמ' רצב, וכן דברי ראב"ע המובאים לעיל עמ' שג: "וכל איש כרצונו יפרש הפסוקים. גם במצות ובחקים... וכל רגע יהפכו מצד אל צד כפי מחשבותם...".

207 כה"ק, עמ' 584.

208 וסיום זה מובא כאן כלשונו בסדר עולם רבא, ל' (מהדורת ראטנער, חילוא חרנ"ז, עמ' 140).

209 כה"ק, עמ' 586. 210 ע"י ספיר א', טו ע"ב.

חיים לשם (לשץ)

על הדלקת נר שבת

במאמרו הקודם ("סיני" סיון תשי"ז) העלינו, שהטעם העיקרי, שעליו מבססים הקראים את איסור הדלקת נר בערב שבת על מנת שיהא דולק והולך בשבת, מזדהה עם דעתו של ר' יוחנן לגבי אב נזיקין הבער "אשו משום חציו", כלומר, פעולה הנעשית מאליה כתוצאה מן הפעולה הראשונה נחשבת כאילו היא נעשית בידים בכל זמן המשכה ומכאן התעוררה הקושיה החמורה המובאת בנ"י בשם הרמ"ה: כיצד אנו, הרבניים, הפוסקים כר"י, מתירים להדליק את הנרות בערב שבת התולכים ודולקים בשבת, הרי שהדלקה הנמשכת מאליה בשבת נחשבת כהדלקה בשבת בהתאם ל"אשו משום חציו"?

כידוע חיבר רב סעדיה גאון ספר מיוחד "מאמר נר שבת"¹ שבו מפרך הגאון את כל טענותיהם של הקראים בענין איסור הדלקת נר שבת ומעניין אפוא

1 גוף הספר נאבד ולא נשתתרו ממנו אלא קטעים שעליהם דן באריכות בנימין קלאר ז"ל בספרו מחקרים ועיונים, עמ' 242-258. — תודתי נתונה לידידי מר ג' בן-מנחם שהעירני על מאמר זה.

לדעת את תגובתו על הסתירה שבין „אשו משום חציו“ ובין היתר ומצוות הדלקת נר שבת. והרי דבריו: „אחר כך הצעתי מה שהם נתלים בעונשו של המבעיר שדה רעהו, היינו ערך כל מה ששרף לו (לניזק), והם אומרים שהכתוב לא חייב אותו לשלם את הנזק אלא משום שהוא הוא שפעל את הפעל הנולד. ודקדקתי בדבר ומצאתי, שלא חייב הכתוב עונש על שפעל את ההבערה, אלא על שלא פעל את השמירה, וזה דומה למה שאמרה תורה בשור „ולא ישמרנו“ (שמות כא, כט) ובבור „ולא יכסנו“ (שם שם, לג) וכן באש „כי תצא אש“ (שם כב, ה) בהיקש למה שקדם, ולפי מה שביארתי בפרשת ואלה המשפטים, וכשם שענש את בעל השור ואת בעל הבור על שלא עשו את השמירה, כך נענש בעל האש על שלא עשה את השמירה“².

דברי גאון אלה הם פרפרזה של דברי ריש לקיש „אשו משום ממונו“ כלומר כאילו שורו הזיק, — לשון הרי"ף — או כלשון רש"י: כשורו ובורו שהזיקו. ונפלא הדבר שכאן נזקט הגאון בדעתו של ר"ל שאין הלכה במותו. אם כי הגמרא מסיקה³ „מאן דאית ליה משום חציו אית ליה משום ממונו“ כלומר במקרה שאי אפשר לחייב את בעל האש משום חציו מחייבים אותו תמיד משום ממונו. הרי להלכה ולמעשה טעמו של ר"י הוא המכריע כגון לענין ד' דברים ולענין מיתה אם נשרף אדם, וכל הפוסקים בלי יוצא מן הכלל פוסקים כר"י⁴. ואכן הקראים, בלא לגלות את המקור התלמודי שממנו שאבו את נימוקם העקרי, ערערו על טענת הגאון. הקראי יפת בן עלי מוכיח, שהגאון בהנחתו הוא טעה בארבע טעויות ואלו הן: (א) הגאון גותן נימוק, חוסר פעולת השמירה, שאינו כתוב בתורה; (ב) הוא משתמש במידת-ההיקש, כי תצא אש וכי יפתח איש בור, שהוא עצמו דוחה אותה בכל תוקף; (ג) התורה אומרת שלם ישלם המבעיר את הבערה ואינה מוסיפה „אשר לא ישמרנה“⁵; (ד) התורה קוראת לבעל האש בשם מבעיר, כאילו הצית בידים, אף על פי שהבערה אינה אלא תולדה של „כי תצא אש“⁶.

באותו הסגנון אבל במלים אחרות מפריך את נימוקו של הגאון בעל ספר מצות גדול: „ואולם בא בכתוב רמזים מתלים הבערת האש בעת הותרה אל הפועל הראשון כגון שאמר „כי תצא אש ומצאה קוצים ונאכל גדיש“ ואומר „שלם ישלם המבעיר את הבערה“, כי המבעיר האש לא הבעיר לאכול האש הגדיש והקמה אלא לאכול הקוצים, והכתוב ייחס הבערת הגדיש אליו באמרו „שלם ישלם המבעיר את הבערה“. ואם יטעון טוען כי המבעיר את הבערה אינו חוזר על הדלקת הגדיש אלא על ההדלקה הראשונה, יש להשיב שאם תהיה שריפת הגדיש כשריפת הקוצים ואין האישור⁷ מתחלף, יהיו מתייחסים שניהם אל המבעיר כאחד. ואין הטעם כי לא נתחייב בעונש אלא משום שלא שמר את האש כדי שלא תשלוט

2 שם 254-255 והערה 59. — ע"י גם ב"ק נו, ב.

4 השוה המאירי, שיטה מקובצת ואוצר הגאונים על ב"ק שם. ע"י גם סנהדרין עו, א, תוס' ד"ה סוף.

5 השוה 605-620, 1906 JQR.

6 העתק מדברי הגמרא בב"ק כא, ב: קרא מסייע ליה לר"י דכתיב כי תצא אש — תצא מעצמה, שלם ישלם המבעיר את הבערה ש"מ אשו משום חציו.

7 במשמעות מקרה אצל הקראים.

בגדיש, מפני שאמר מאמר גלוי "המבעיר את הבערה" וייחס פעולת האש אל הפועל הראשון"⁸.

לאור האמור וכפי שהוכחנו גם במאמרנו הקודם טענת הקראים בפולמוס שביניהם ובין הגאון מצאה את אישורה והצדקתה בהלכה התלמודית. ואולי בזה יוסברו דברי רבינו חננאל בסוגיה "אשו משום חציו" הראויים לציון מיוחד: "וראינו לרבותינו הגאונים בשמועה זו פירוש ונראה לנו בו פירכא בעיקר הדין, ולפיכך נמנענו מלדבר לא בענין הפירוש ולא בפירכא". איזהו הפירוש בשמועה זו שיש בו פירכא בעיקר הדין? ומי הם רבותינו הגאונים? ומאי סיבת המניעה מלדבר בענין הפירוש והפירכא? כלום דברי ר"ח אינם מכוונים לרס"ג שבענין זה נטה מהלכה? דומני שיש מקום לענות על שאלה זו בחיוב.

אין כל ספק, שטענת הקראים שימשה מכשיר תעמולה ממדרגה ראשונה כל אימת שהתעורר וויכוח בין הקראים והרבניים בעניין הדלקת נר שבת. וכאן יש צורך להצביע על מאורע חשוב שאירע בספרד על רקע הפולמוס של הדלקת נר שבת, שיש בו, דומני, משום הפצת אור על המניע לחפוש תירוץ מניח את הדעת שמצא הרמ"ה כדי ליישב את התרתי דסתרין שבין "אשו משום חציו" והיתר הדלקת נר שבת.

כידוע לא פסחה התעמולה הקראית גם על ספרד שבעטיה נוסדו קהילות רבות שבהן יד הקראים היתה תקיפה על הרבניים. כפי שמעיד ר' אברהם בן דוד בספר הקבלה⁹, קהילות אלו היו עדיין קיימות במאה הי"ב, ובסוף מאה זו, בתקופת המלך אלפונס התשיעי, נתחסלו. אולם פרטים מעניינים על סיבת חיסולן של קהילות הקראים בספרד נותן לנו אבנר המומר איש בורגוס בספרו מורה צדק¹⁰. בפרק הדין בכתות והסיעות השונות בישראל הוא אומר: "...לא עבר זמן רב וכל יהודי ממשלת קשטיליה, לעומת שאר יהודי ספרד, נעשו לקראים ומינים כמו שכתב ראב"ע בפירושו על התורה. וכן כתב ר' משה די ליאון באיגרת שחיבר נגד הקראים, כי מגי שנת ד"א תתקל"ח ליצירת העולם¹¹ חזרו כל היהודים להאמין שוב באמונה שדוגלים בה עכשיו והוא תלמוד בבלי (הכוונה לתורה שבע"פ). שובם לאמונתם לא בא מרצונם הטוב אלא בעקבות השערוריה שקמה בין הקראים והרבניים¹² בעיר קריון (בצפון ספרד). בקהילה זו שלטו הקראים ומשום כך לא הדליקו בכל העיר נרות בליל שבת. בין הרבניים היו שלושה אנשים נכבדים שהצטערו והתמרמרו תמיד על אי-יכולתם לקיים את מצוות התורה. וכדי לקדש שם שמים עמד אחד מהם והדליק בפומבי נר לשבת¹³. אבל לא כך היה מנהג

8 ע"י מאמרי "סיני" קסח.

9 סדר החכמים וקורות הימים, הוצ' נויבויר א. 79: ספר יוחסין השלם, הוצ' טילינבוסקי, 215.

10 ספר זה הכתוב ספרדית קיים רק בכ"י בשם Mostrador de Justicia. ע"י לעב R. E. J., 18, 62-63.

11 תאריך זה מקביל ל-1178 לספ"ה. ע"י לעב שם 60 הערה 1.

12 האוכלוסיה היהודית בקריון מנתה 24000 נפש. ע"י גרץ-שפיר ח"ה 144.

13 בטכסט הספרדי Encendio Candela publicadamente para Ssabado, כלומר הדליק את הנר בערב שבת בשביל שבת. ראה להלן. — על אבנר המומר ע"י גרץ-שפיר, ה, 273 ואילך וציון יג.

הקראים, שכן אומר הכתוב „לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת“. קמה סערה בין אנשי הקהילה שהחזיקו אדם זה למחלל שבת. הדי הסערה הגיעו לרב הראשי של הקראים שגר בבורגוס וצווה לעצרו. כתוצאה מזה נאלצו הרבנים והקראים להתיצב לפני המלך דון אלפונס. את הרבנים ייצג רופא יהודי בשם ר' יוסי בן אלפאכר שבא מגראנאדה. המלך שמילא תמיד את מבוקשו של הרופא אלפאכר ציווה, שכל הקראים יקבלו את דת הרבניים, ומאז שבו הקראים. למרות רצונם, לדת הרבניים שמחזיקים בה כעת.

אנו למדים מדברי אבנר המומר שמספר הקראים בקהילות קריון ובורגוס היה עצום. המרכז הרוחני היותה העיר בורגוס, כי שם היה מושב הרב הראשי שלהם. ויש לשער, כי שאר הקהילות הקראיות הגדולות התרכזו בצפון ספרד סמוך לעיר בורגוס. ובוה תוסבר העובדה, שר' משה די ליאון הקדיש איגרת מיוחדת לבעיית הקראים, שכן התגורר בסוף המאה ה"ג באזור זה, והביר עוד בודאי את הקראים ומנהגיהם או את השרידים שנשארו לפליטה¹⁴. ובעיקר אנו למדים, שחיסול הקהילות הקראיות בוצע על רקע נר שבת.

לעב לא דק וחשב שהרבני בקריון הדליק נר בשבת גופה; הוא עשה זאת מתוך קנאות, אם כי עבר עבירה שחייבים עליה מיתה, כדי להפגין ברבים היתר הדלקת נר שבת. אמנם הכומר די שפינא¹⁵ בהביאו אותו המאורע מתוך ספרו של אבנר מוסיף „היה צפוי לסכנת מות¹⁶ בהדליקו נר בפרהסיה ביום השבת“. ברם מלבד שהוספה זו אינה נמצאת במקור הספרדי אצל אבנר, הרי „סכנת מות“ שונה תכלית שינוי מ„עונש מות“, שכן מי שעובר עבירה שחייבים עליה מיתה מתאים יותר לומר: הוא צפוי לעונש מות ולא לסכנת מות. ולא עוד אלא לו היה מדליק הנר בשבת ממש, לא היה אומר „החזיקו (הקראים) איש זה למחלל שבת“, שהרי גם לדין הרבניים הוא מחלל שבת. תמונת המאורע המצטיירת מתוך הטקסט הספרדי פשוטה למדי: הרבניים, שהיו מיעוט בקהילת קריון, תוך הימנעות מהתגרות והתנגשות עם הקראים לא הדליקו נר שבת בגלוי אלא בצנעה. אלא פעם זו העמיד עצמו רבני אחד בסכנת מות, שהיתה צפויה לו מצד ההמון הקראי העלול להתפרע והדליק נר בערב שבת לכבוד שבת¹⁷. בשביל הקראים מעשה זה היה חילול שבת, שכן אומר הכתוב „לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת“ (שמות לה, ג). אבנר מצטט דוקא פסוק זה שלדעת הקראים הוא כולל איסור חמור של הדלקת נר בערב שבת, שיהא דולק והולך בשבת.

אין אנו יודעים פרטי-הסערה אם היתה מלווה בהתנגשויות וקרבות, אבל בכל אופן היא היתה רצינית מאוד והיה צורך דחוף בהתערבות הממשלה לחסל אחת לתמיד את שלטון הקהילות הקראיות בצפון ספרד.

שנתיים בערך אחר מאורע זה נולד בבורגוס ר' מאיר הלוי אבולעפיא הידוע בשם רמ"ה¹⁸. הרמ"ה שהרמב"ן מכנה אותו גשיא הלויים ובפנותו אליו בשאלות קורא עליו את הפסוק „שפתים ישק משיב דברים נכוחים“, ר' מאיר זה.

14 ע'י יוחסין 88/89 ולעב 208, R. E. J.

15 ע'י גרץ-שפ"ר ח"ו, 22 הערה 1.

16 בטקסט הרומי: Exposuit se Periculo Mortis.

17 השוהה הערה 13. — בזה הותרו כל ספקותי של לעב שם.

18 נולד ב"א תתק"מ ונפטר ה"א ד' = 1180—1244.

כמו ר' משה די ליאון לפניו, הכיר ושמע על הקראים שהיו מרכז לוחני בעיר מולדתו. הוא ידע בודאי את הפולמוס ההיסטורי בענין הדלקת נר שבת ומאורע קריון שהביא לידי חיטול הקראים בספרד. כאשר בדק הרמ"ה את השקלא וטריא בענין זה, הבחין בנכונות טענת הקראים נגד רס"ג, שכן היא מזדהית עם ההלכה "אשו משום חציו". ותודות לשכלו התריף והדק הצליח הרמ"ה למצוא את ההגדרה הנכונה של "אשו משום חציו" וכך נתישב הענין והוסרה הקושיה שהטרידה את הרבנים במשך דורות¹⁰.

19 ראה מאמרי הקודם הערה 13.

גנזך הציונות הדתית

במוסד הרב קוק

ת.ד. 642 ירושלים

הספרים דלקמן: (א) יזכור קהילות לויניץ-קוונגהורווקי, תל-אביב, תשי"ב; (ב) ספר קשא-נוכ, מאת מרדכי בוכנר, רגנסבורג, תש"ח-תש"ט (אידיש); ג. עירי טשיכאנובצי, מאת יהושע מרדכי רזנבלום, תל-אביב, תשי"א; (ד) העיירה דמיובקה, בעריכת א. אבטיחי, בהוצאת "ילקוט ווהלין", תל-אביב; (ה) דפים לחקר השואה והמרד, הוצאת בית לוחמי הגיטאות. ע"ש יצחק קצנלסון למורשת השואה והמרד, שבט תשי"ב; (ו) שואת ילדי היהודים באירופה, מאת משה פראגר (מפרשת השואה, תעודות על סבלות היהודים תחת שלטון הנאצים), בהוצאת ראובן מס, ירושלים; (ז) צרור אגרות, תעודות ומראות על השואה בעדן ולאחריה, בהוצאת הוועדה המרכזית לעניני התימנים תל-אביב, תש"ח; (ח) בצל האילן — דברי זכרון, דמויות ותעודות מההוי היהודי בבסרביה, תל-אביב, תשי"ה, מאת מ. מ. דודון, הוצאת "דפים לזכרון"; (ט) "ילקוט ווהלין" אוסף זכרונות ותעודות, קובץ טז"ו, חשון תשי"ג; (י) פנקס הניצולים (רשימות הניצולים בפולין), ירושלים, תש"ו; (יא) במעור נות המית (גרמנית) מאת גלי זכס, עם ציורים ושירים, בהוצאת "אויספוי", ברלין 1947.

מר שמואל בן-שבת (חיפה) שלח לני: (א) 19 ספרים, כרכים משבועונים מצויירים בערבית ממצרים, המכילים תימר היסטורי מההוי במדינות ערב, השאלה הערבית והציונית, עניני ספרות, פולקלור, אתנוגרפיה, מהתיים בחצרות מלכי ערב, עניני חברה ומשפט, וכדומה' מהשנים 1924-1932; (ב) 8 כרכים "שרת-אל-מהיב" פירושים ונוספות על התורה שבע"פ שחיבר המלומד הקשטיליאני, מאת מוחמד עבד-אלבאקי אל-ורקאני אלמאליכי, קאירו 1325 להגירת מוחמד; (ג) 4 כרכי "אלוגים אלזאהירה" (הכוכבים המזהירים) למלכי מצרים וקאירו, דפוס קאירו 1929, ספרים אלה ערך רב להם בספרות העולמית לתורת האיסלם; (ד) חומר מגוון ומענין של עתונים, ירחונים ושבועונים בעברית, כמו: 1. "החיים" שבועון מצויר לספרות ואמנות, בעריכת פסח צינובורג, ירושלים, 8 גליונות, תרפ"ב; 2. "השבוע" למשפחה ולעם, בעריכת מ. גבעולי, תל-אביב, 1932, מצויר, 9 גליונות; 3. "השער" שבועון, בעריכת י. טריבסק, חיפה, תרצ"ג; 4. שבועים שנה לעתונות הישראלית בא"י, ערוכה בידי זלמן פבנור, תרצ"ב ועוד. מערכת "הצופה" העכירה אלינו את